

دانشگاه باقرالعلوم (ع)
(عبر دولتی - غیر انتفاعی)

دانشگاه باقرالعلوم (ع)

پایان نامه / رساله جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: تاریخ اسلام

عنوان:

رسول خدا ﷺ و مدیریت حلّ مشکلات همی مدینه

استاد راهنما:

دکتر سیدحسین فلاحزاده

استاد مشاور:

دکتر سید محمدحسین هاشمیان

نگارش:

حسین قاضی خانی

دیماه 1390

اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي بِرَحْمَتِكَ

دانشگاه باقر العلوم
(عبر دولتی - غیر انتفاعی)

دانشگاه باقر العلوم

پایان نامه / رساله جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: تاریخ اسلام

عنوان:

رسول خدا ﷺ و مدیریت حل تشریحی مدینه

استاد راهنما:

دکتر سیدحسین فلاحزاده

استاد مشاور:

دکتر سید محمدحسین هاشمیان

نگارش:

حسین قاضی خانی

دیماه 1390

تقديم به:

گل سرسبد هستی،

حضرت ختمی مرتبت

محمد مصطفی ﷺ

تقدیر و تشکر:

در آغاز تشکر ز حضرت دوست که هر چه هست از اوست.
پدر و مادر عزیز؛ شما را سپاس که جوانی خود را صرف تربیت و هدایت من نمودید.

همسر مهربانم؛ صبوری تو را ارج می‌نهم.
اساتید بزرگوارم؛ شمایم که در مسیر علم‌آموزی چراغ راهم بودید، سپاس.

چکیده:

بی‌شک وجود اختلاف در جوامع بشری واقعیتی غیر قابل انکار است. این اختلاف‌ها می‌توانند بستر مناسبی را برای پدید آمدن تنش، در جامعه فراهم آورند. بروز تنش نیز می‌تواند بر حرکت جامعه به سوی اهداف آن، تأثیر منفی داشته باشد. اگر تعارض و تنش در جامعه مدیریت نشود چه بسا پیامدهای آن بحران را در پی دارد و گاه این امر می‌تواند بنیان‌های جامعه را متزلزل نماید. امروزه علم مدیریت با پرداختن به این امور راه‌کارهایی برای مقابله با تعارض و اختلاف اندیشیده است. اما محدوده این بررسی‌ها محدود به سازمان‌ها می‌شود. از سویی مدیریت تعارض مطرح شده، حاصل پژوهش در جوامع غربی و برآمده از اندیشه‌های آنان است. از راه‌های اسلامی‌سازی و بومی‌سازی علوم انسانی در این زمینه، بهره بردن از سرگذشت جامعه نبوی به رهبری والاترین گوهر انسانی، است. بازخوانی تاریخ و حوادث آن جامعه، الگویی عملی در اختیار ما می‌نهد که با بازشناسی اقدامات رسول خدا ﷺ در مواجهه با تنش‌های جامعه نبوی، مسیری مناسب فرا روی مدیران جامعه قرار دهیم. بدین منظور با بهره جستن از روش تاریخی به استقراء فعالیت‌های رسول خدا ﷺ در این وادی پرداخته‌ایم و در ضمن این استقراء، به بسترهای بروز اختلاف و تنش در جامعه نیز توجه شده است. پس از جمع‌آوری اقدامات حضرت ﷺ و تحلیل آن‌ها علاوه بر آشنا شدن با تکنیک‌های استفاده شده توسط ایشان، به این نتیجه می‌رسیم که فعالیت‌های ایشان بر پیشگری متمرکز بوده است و سعی بر این بوده است که در حد امکان از بروز تنش جلوگیری به عمل آید. البته در مواقع پدید آمدن تنش و درگیری، حضرت ﷺ با قاطعیت به مقابله با آن پرداخته‌اند.

کلید واژه‌ها: رسول خدا ﷺ، تنش، تعارض، مدیریت، مدینه

فهرست مطالب

طرح تفصیلی پژوهشو	
7	بیان مسأله.....
7	اهمیت و فایده.....
8	سابقه تحقیق.....
10	اهداف تحقیق.....
10	سؤال‌های (اصلی و فرعی) تحقیق.....
10	چارچوب نظری.....
11	فرضیه.....
11	روش انجام تحقیق.....
11	سازماندهی.....
12	بررسی منابع.....

فصل اول: ادبیات تحقیق (مفاهیم و مباحث نظری) ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

1- مدیریت.....	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
1 - 1	تعریف.....
1 - 2	وجه تمایز مدیریت و رهبری.....
1 - 3	مهارت‌های مدیر.....
1 - 4	کارکردهای مدیریت.....
1 - 5	هنر مدیر.....
الف) درک رفتار گذشته.....	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
ب) پیش‌بینی رفتار آینده.....	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
ج) رفتاری که موجب هدایت، تغییر و کنترل می‌شود.....	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
1 - 6	انگیزش و رفتار.....
1 - 6 - 1	انگیزش.....
1 - 6 - 2	رفتار.....
1 - 7	هدف.....
1 - 8	مقایسه انگیزه‌ها و هدف‌ها.....

<i>Error! Bookmark not defined.</i>	9 - 1	جایگاه انگیزه‌ها و هدف‌ها
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	10 - 1	قدرت انگیزه
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	2	تنش
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	3	تضاد
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	4	تعارض
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	5	دیدگاه‌های نگرش به تضاد و تعارض
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	5-1	تعارض مثبت و منفی
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	6	انواع تضاد و تعارض
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	7	سطوح تعارض و تضاد
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	8	فرآیند شکل‌گیری تعارض و تضاد
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	9	مدیریت تنش
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	10	تکنیک‌های مدیریت تعارض
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	11	عوامل بروز تنش در جامعه (با تکیه بر جامعه مدینه)
		DEFINED.
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	1 - 11	1. محرک‌های انگیزه
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	2 - 11	2. زمینه‌های بروز تنش در جامعه
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-1	11-2-1 عوامل انسانی (متغیرهای انسانی)
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-1-1	11-2-1-1 شخصیت
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-1-2	11-2-1-2 عواطف
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-1-3	11-2-1-3 ارتباطات
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-1-4	11-2-1-4 نیازها، آرزوها، علائق
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-1-5	11-2-1-5 انتظارات نهان
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-1-6	11-2-1-6 موضوع‌های حل نشده از گذشته
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-2	11-2-2 عوامل ساختاری (متغیرهای ساختاری)
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-2-1	11-2-2-1 وابستگی (نظام قبيله‌ای)
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-2-2	11-2-2-2 اقوام و ملیت‌های گوناگون
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-2-3	11-2-2-3 اندازه
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-2-4	11-2-2-4 منابع مشترک محدود
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-2-5	11-2-2-5 هدف‌های متفاوت
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-2-6	11-2-2-6 گروه‌های نهان و غیررسمی
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-2-7	11-2-2-7 سلسله مراتب اختیارات
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-2-8	11-2-2-8 عدم پاسخ‌گویی (ابهام در مسئولیت و پاسخ‌گویی) ...
		defined.
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-2-9	11-2-2-9 عدم تناسب نقش با مسئول آن
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-2-10	11-2-2-10 تغییر و نوآوری
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-2-10-1	11-2-2-10-1 فرآیند ایجاد تغییر
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11-2-2-11	11-2-2-11 مهاجرت
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.		چند تأمل

فصل دوم: تنشها در جامعه مدینه

ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	الف) عوامل ساختاری.....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	1. جغرافیا.....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	2. وابستگی (نظام قبیله‌ای).....
ERROR! Bookmark not defined.	الف) اوس و خزرج.....
ERROR! Bookmark not defined.	ب) یهودیان.....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	3. نظام سیاسی (ساختار قدرت).....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	4. نظام اقتصادی (منابع مشترک محدود).....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	5. مهاجرت.....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	6. میزان جمعیت (اندازه).....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	7. تنوع قومی و قبیله‌ای و مذهبی.....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	8. تغییر و نوآوری.....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	9. گروه‌های پنهان و غیر رسمی.....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	10. سلسله مراتب اختیارات (قدرت).....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	11. عدم تناسب نقش با مسئول آن.....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	12. تعارض‌های میان‌گروهی و درون‌گروهی نیروهای مدینه.....
	<i>defined.</i>
ERROR! Bookmark not defined.	12-1. تفاوت‌های رفتاری و فرهنگی.....
ERROR! Bookmark not defined.	12-2. رقابت‌های سیاسی.....
ERROR! Bookmark not defined.	12-3. تعارضات اوس و خزرج.....
ERROR! Bookmark not defined.	12-4. نفاق.....
ERROR! Bookmark not defined.	12-5. یهود.....
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	ب) عوامل انسانی.....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	1. شخصیت.....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	2. عواطف.....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	3. ارتباطات.....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	4. هدف‌ها، نیازها، آرزوها، علائق.....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	5. انتظارات نهان.....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	6. موضوع‌های حل نشده از گذشته.....
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	ج) چالش قدرت در جزیر العرب.....

فصل سوم: اقدامات پیشگیرانه پیامبر ﷺ.....

ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	درآمد.....
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	1. فعالیت‌های کلی.....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	1-1. اخذ پیمان جهت تبعیت و پشتیبانی.....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	1-2. وحدت‌افزایی.....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	1-3. ساخت مسجدالنبی ﷺ (ضرورت وجود مرکزی برای ساماندهی امور).....
	<i>Bookmark not defined.</i>
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	1-4. وضع قانون.....
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	1-5. تعیین مرجع حل اختلاف.....

- 1-6. تغییر نگرش‌ها *Error! Bookmark not defined.*
- 1-7. برنامه‌ریزی برای کنترل عوامل اختلاف‌انگیز *Error! Bookmark not defined.*
- 1-7-1. مهاجران *Error! Bookmark not defined.*
- الف) پیمان برادری (مؤاخات) *Error! Bookmark not defined.*
- ب) واگذاری زمین *Error! Bookmark not defined.*
- ج) رسیدگی به تهیدستان *Error! Bookmark not defined.*
- د) تقسیم غنائم نبرد بنی‌نضیر میان مسلمانان *Error! Bookmark not defined.*
- 1-7-2. تعارض‌های میان‌گروهی و درون‌گروهی *Error! Bookmark not defined.*
- الف) رقابت‌های مهاجر و انصار *Error! Bookmark not defined.*
- ب) تعارضات اوس و خزرج *Error! Bookmark not defined.*
- ج) نفاق *Error! Bookmark not defined.*
- د) یهود *Error! Bookmark not defined.*
- 1-8. بودن در کنار مردم *Error! Bookmark not defined.*
- 1-9. قرار دادن جانشین *Error! Bookmark not defined.*
- 1-10. پاسخ‌گو بودن حکومت نسبت به اقدامات کارگزاران و افراد خود *Error!*
- Bookmark not defined.***
- 1-11. حفظ اسرار از غیر خودی‌ها *Error! Bookmark not defined.*
- 1-12. تقویت روحیه امیدواری و مقابله با یأس *Error! Bookmark not defined.*
- 1-13. رصد جریان‌های واگرا *Error! Bookmark not defined.*
- 1-14. بهانه ندادن به دشمن *Error! Bookmark not defined.*
- 1-15. مشورت و مذاکره *Error! Bookmark not defined.*
- 1-15-1. مشورت و نظرخواهی *Error! Bookmark not defined.*
- 1-15-2. مذاکره و گفتگو *Error! Bookmark not defined.*
- 1-16. قاطعیت به هنگام عمل *Error! Bookmark not defined.*
- 1-17. تعیین تکلیف مسایل حل نشده از گذشته *Error! Bookmark not defined.*
- 1-18. امر به معروف و نهی از منکر *Error! Bookmark not defined.*
- 1-19. ممنوع کردن برهم زدن جوّ همدلی و همکاری ... *Error! Bookmark not defined.*
- 1-20. حفظ نگاه و پوشش مناسب *Error! Bookmark not defined.*
- 1-21. کنترل بیت‌مدیر و رهبر *Error! Bookmark not defined.*
- 1-22. هدایت نیروهای انسانی *Error! Bookmark not defined.*
- 1-23. شخصیت (خلق و خو، توانایی‌ها و...) *Error! Bookmark not defined.*
- 1-24. پاسخ به شبهات *Error! Bookmark not defined.*
- 1-25. تعیین ملاک *Error! Bookmark not defined.*
- 1-26. اعتدال *Error! Bookmark not defined.*
- 1-27. افزایش منابع *Error! Bookmark not defined.*
- 1-28. به چالش کشیدن ساختار موجود قدرت *Error! Bookmark not defined.*
2. اقدامات در آستانه بروز تنش **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
- 2-1. ممنوع کردن تحریک در شرایط بحرانی *Error! Bookmark not defined.*
- 2-2. کنترل اخبار *Error! Bookmark not defined.*
- 2-3. تنبیه خواص *Error! Bookmark not defined.*

- 2-4. *Error! Bookmark not defined.* نابود کردن کانون فتنه
- 2-5. *Error! Bookmark not defined.* اطلاع‌رسانی
- 2-6. *Error! Bookmark not defined.* ایجاد جو همدلی و صمیمیت
- 2-7. *Error! Bookmark not defined.* جلب قلوب با بخشش
- 2-8. *Error! Bookmark not defined.* دفاع از حق حتی در شرایط سخت
- 2-9. *Error! Bookmark not defined.* تجدید عهد
- 2-10. *Error! Bookmark not defined.* تخریب چهره

فصل چهارم: رسول خدا ﷺ در مواجهه با تنش‌های روی داده .. ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

- 1. *Error! Bookmark not defined.* بخشش و مدارا
- 2. *Error! Bookmark not defined.* شورآفرینی
- 3. *Error! Bookmark not defined.* نمادسازی اسلامی
- 4. *Error! Bookmark not defined.* تغییر فضا
- 5. *Error! Bookmark not defined.* استفاده از افراد شایسته جهت رفع تخصص
- 6. *Error! Bookmark not defined.* مسکوت نهادن
- 7. *Error! Bookmark not defined.* آشتی دادن
- 8. *Error! Bookmark not defined.* حل مسأله
- 9. *Error! Bookmark not defined.* برخورد
- 9-1. *Error! Bookmark not defined.* تکنیک‌های مختلف برخورد
 - 9-1-1. *Error! Bookmark not defined.* افشاگری
 - 9-1-2. *Error! Bookmark not defined.* جدا کردن غیرخودی‌ها
 - 9-1-3. *Error! Bookmark not defined.* بایکوت
 - 9-1-4. *Error! Bookmark not defined.* تهدید
 - 9-1-5. *Error! Bookmark not defined.* تبعید
 - 9-1-6. *Error! Bookmark not defined.* جنگ و حذف از صحنه اجتماعی - سیاسی
 - 9-1-6-1. *Error! Bookmark not defined.* بنی قینقاع
 - 9-1-6-2. *Error! Bookmark not defined.* بنی نضیر
 - 9-1-6-3. *Error! Bookmark not defined.* بنی قریظه
 - 9-6-1-4. *Error! Bookmark not defined.* کعب بن اشرف
 - 9-6-1-5. *Error! Bookmark not defined.* ابو عفک
 - 9-6-1-6. *Error! Bookmark not defined.* عصماء بنت مروان

نتیجه‌گیری ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

کتاب‌نامه ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

ضمائم ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

طرح تفصیلی پژوهش

در این نوشتار برآنیم مدیریت پیامبر ﷺ در مواجهه با تنش‌های جامعه نبوی را به نظاره بنشینیم، لذا در آغاز به رسم معهود به ترسیم نقشه راه می‌پردازیم.

بیان مسأله

تنش در جامعه واقعی غیر قابل انکار است. هر چه جامعه پیچیده‌تر شود تنش‌های مختلف ظهور و بروز بیشتری خواهند داشت. امروزه اهمیت کنترل و مدیریت اختلاف و تنش بر کسی پوشیده نیست. اهمیت این امر تا آنجاست که سیر تکاملی جوامع بشری به نوعی در گرو آن است. جامعه مدینه در زمان رسول خدا ﷺ شرایط ویژه‌ای را تجربه می‌کرد زیرا سرآغاز حکومت اسلامی به رهبری انسانی والا بود.

از سویی اختلافات درون گروهی انصار، پیامدهای مهاجرت مسلمانان مکه به مدینه، تحول از نظام جاهلی به اسلامی و تهدید مشرکان زمینه بروز تعارض و به تبع آن ظهور تنش را در مدینه مهیا ساخته بود. شناخت بسترهای تفرقه‌افکنی و تنش و آگاهی از چگونگی مواجهه رسول خدا ﷺ با آن، الگویی از نحوه مدیریت تنش ارائه می‌دهد که می‌تواند راه نظریه‌پردازی در این امر را هموار سازد.

اهمیت و فایده

اسلامی‌سازی علوم انسانی امریست که بدون سود جستن از اقدامات و رفتارهای نمونه‌های والای ارزش‌های اسلامی (معصومان) امکان‌پذیر نیست. به عبارت دیگر الگوگیری از زندگانی، فعالیت‌ها و گفتارهای این بزرگ مردان وادی انسانیت کمک شایانی به متفکران و محققان علوم انسانی خواهد نمود که

بحث‌های موجود را بومی‌سازی نمایند یا آن‌ها را با بنیان‌های اسلامی طراحی کنند. این تحقیق زمینه‌ساز گام نهادن در این مسیر است.

این کار در مقام عمل برای جامعه اسلامی امروز کاربرد دارد خاصه آن‌که رسول‌خدا ﷺ و اقدامات ایشان نمونه‌ی اعلا‌ی اسلامی جهت الگوگیری است آن‌جا که خداوند ایشان را اسوه‌ی نیکو معرفی می‌کند.^۱

سابقه تحقیق

این نوشتار بر دو امر استوار است:

الف) شناخت بسترها و زمینه‌های بروز اختلاف و تنش در جامعه نبوی؛

ب) چگونگی مواجهه رسول‌خدا ﷺ با این تنش‌ها.

در ارتباط با شناخت بسترها و زمینه‌های پدید آمدن تنش و اختلاف در جامعه نبوی چندی است که توجه محققان به این مسأله معطوف گشته است و آثار ارزشمندی به نگارش درآمده است.

کتاب دولت رسول‌خدا ﷺ به خامه صالح احمد العلی از جمله آثار ابتدایی در این زمینه است. مؤلف در ضمن بیان تاریخ زندگی رسول‌خدا ﷺ در مدینه، به چگونگی شکل‌گیری دولت رسول‌خدا ﷺ می‌پردازد. ایشان در مسیر این بازخوانی تاریخ، به نظام اجتماعی یثربیان نیز توجه دارد. هرچند وی به طور مستقیم به اختلافات و تعارض‌ها نمی‌پردازد اما در خلال بحث‌های ایشان می‌توان به برخی زمینه‌های اختلاف در آن جامعه دست یافت.^۲

عبدالله عبدالعزیز بن ادريس در کتاب «جامعه مدینه در عصر نبوی» در کنار پرداختن به جغرافیای مدینه به معرفی گروه‌های ساکن در مدینه و نظم سیاسی، اداری و اجتماعی دوره نبوی توجه دارد. در این

۱. «لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ».

۲. صالح احمد العلی، دولت رسول‌خدا ﷺ، هادی انصاری، چاپ اول، قم، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۱.

کتاب نمایی از وضعیت مدینه در عصر نبوی ترسیم گردیده است. در لابلائی سطور این کتاب می توان بسترهای اختلاف و تعارض را رصد کرد.^۱

حسینیان مقدم در اثر خود، ضمن توجه به مناسبات مهاجرین و انصار، به اختلافات میان گروهی و درون گروهی آنان نیز پرداخته اند. با مطالعه این کتاب می توان برخی از زمینه های اختلاف در جامعه نبوی را شناخت.^۲

در رساله دکتری با عنوان «تأثیر مناسبات قبیله ای بر گروه بندی های مذهبی در مدینه عصر پیامبر ﷺ» مهران اسماعیلی با واکاوی جغرافیای قبیله های مدینه، بر تأثیر نظام قبیله ای بر جریان نفاق در آن عصر تأکید دارند.^۳ با مطالعه این اثر نقش نظام قبیله ای و عصبیت در بروز تنش آشکار می گردد.

اما در بعد دوم مسأله، که بحث از مدیریت پیامبر ﷺ می باشد، اثری که منسجم به آن پرداخته باشد یافت نشد. هر چند در کتاب «مناسبات مهاجرین و انصار» به تناسب بحث، به گوشه هایی از اقدامات رسول خدا ﷺ در مواجهه با اختلافات جامعه نبوی اشاره شده است. همچنین نجف لکزایی نیز در کتاب «سیره پیامبر اعظم ﷺ در گذر از جامعه جاهلی به جامعه اسلام» نمونه هایی از فعالیت های حضرت ﷺ را در این باب ذکر کرده است.^۴

اما با توجه به این که موضوع تحقیق در این آثار، بحث مدیریت و مواجهه شدن با تنش و اختلاف نیست، لذا این نویسندگان به مناسبت در بحث های خود تنها به ذکر گوشه ای از فعالیت های حضرت اشاره کرده اند.

-
۱. عبدالله العزیز بن ادريس، جامعه مدینه در عصر نبوی، شهلا بختیاری، چاپ اول، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و «سمت»، ۱۳۸۶.
 ۲. حسین حسینیان مقدم، مناسبات مهاجرین و انصار در عصر نبوی «همدلی ها و رقابت ها»، چاپ اول، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۸.
 ۳. مهران اسماعیلی، تأثیر مناسبات قبیله ای بر گروه بندی های مذهبی در مدینه عصر پیامبر ﷺ، رساله دکتری تاریخ اسلام، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۹.
 ۴. نجف لکزایی، سیره پیامبر اعظم ﷺ در گذر از جامعه جاهلی به جامعه اسلامی، چاپ قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۵.

رساله «بررسی مفهوم تعارض از منظر قرآن کریم»^۱ و مصاحبه‌ای در روزنامه قدس تحت عنوان «امام کاظم علیه السلام و مدیریت پیشگیری از تعارض^۲ در آشنایی با بحث تعارض و چگونگی تحلیل قضایا می‌تواند یاری‌رسان ما باشد.

اهداف تحقیق

1. شناخت بهتر جامعه‌ی مدینه در دوران رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم
2. آشنایی با مدیریت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در برخورد با تنش‌های آن جامعه
3. آرایه الگویی دینی برای مدیریت جوامع امروز

سؤال‌های (اصلی و فرعی) تحقیق

سؤال اصلی: شیوه مدیریتی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم برای گذر از تنش‌های فرا روی جامعه مدینه چگونه بود؟
سؤال‌های فرعی:

1. بسترهای بروز تنش در جامعه نبوی صلی الله علیه و آله و سلم چه بوده است؟
2. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم چه تمهیداتی برای پیش‌گیری از پدید آمدن تنش اندیشیده بود؟
3. به هنگام بروز تنش، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از چه تکنیک‌هایی برای مقابله با آن استفاده می‌کرد؟

چارچوب نظری

در مباحث علم مدیریت، می‌توان از مدیریت تعارض در این امر بهره برد. جهت مشخص شدن مسیر حرکت به معرفی این نظریه‌ها خواهیم پرداخت. اما قصد نداریم خود را در این قالب محدود کنیم. بلکه به روش تحقیق کیفی برآنیم با شناخت اقدامات پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از آن الگو آرایه شود.

۱. سید مسعود قانع، بررسی مفهوم تعارض از منظر قرآن کریم، رساله ارشد مدیریت، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته الله علیه، ۱۳۸۵.

۲. محسن، الویری، امام کاظم علیه السلام و مدیریت پیشگیری از تعارض، روزنامه قدس، دوشنبه ۷ مرداد ۱۳۸۷، سال بیست و یکم.

فرضیه

پیامبر ﷺ با تکیه بر پیش‌گیری، می‌کوشید از بروز تنش در جامعه مدینه جلوگیری نماید اما با این وجود به هنگام وقوع تنش، از تکنیک‌های مناسب جهت رفع آن استفاده می‌نمود.

روش انجام تحقیق

همان‌طور که می‌دانیم روش‌های مختلفی در امر پژوهش می‌توانند پژوهشگر را یاری‌رسان باشند. روش‌هایی از قبیل: توصیفی، همبستگی، تجربی، تاریخی، علی، مقایسه‌ای و... اما آنچه مهم است تناسب روش با تحقیق پیش‌رو است. به عبارت دیگر، هر کدام از این روش‌های کاربرد خاص خود را دارد و شرایط خود را می‌طلبد.

در این پژوهش با روش تاریخی به استقراء اقدامات رسول خدا ﷺ در مواجهه با تنش‌های جامعه نبوی پرداخته‌ایم. در ضمن آن نیز با بهره‌گیری از اسناد و منابع به زمینه‌یابی پدید آمدن تنش و تعارض نیز توجه داشته‌ایم. به هنگام گردآوری اطلاعات از شیوه‌ی کتابخانه‌ای سود جستیم و ابزار گردآوری اطلاعات نیز فیش‌برداری بوده است.

سازمان‌دهی

فصل اول؛ در این فصل که به ادبیات تحقیق (مفاهیم و مباحث نظری) اختصاص دارد ابتدا واژگان «مدیریت»، «تنش»، «تعارض» و «تضاد» تعریف شده‌اند. آن‌گاه در ادامه با پرداختن به مفاهیمی چون «مدیریت» و «مدیریت تعارض» دورنمایی از مسیر حرکت خود را مشخص نموده‌ایم.

فصل دوم؛ در این فصل به بسترهای ایجاد تنش در جامعه با تکیه بر جامعه نبوی ﷺ، اهتمام ورزیده‌ایم و با بهره‌گیری از منابع موجود شاخصه‌های واگرایی در جامعه را بیان کرده‌ایم.

فصل سوم؛ اقدامات و فعالیت‌های پیشگیرانه رسول خدا ﷺ در این فصل مورد توجه بوده است. راه‌کارهایی که حفظ جامعه از فرو افتادن در دام اختلاف و درگیری را بشارت می‌داده است.

فصل چهارم؛ تکنیک‌های استفاده شده توسط رسول خدا ﷺ در مقابله با تنش و راه‌کارهای برون-رفت از تعارض را در این فصل مد نظر داشته‌ایم. در انتها نتیجه‌گیری و حاصل پژوهش پیش‌رو است.

بررسی منابع

منابعی که ما از آن‌ها سود جست‌ه‌ایم، دو گونه‌اند:

گونه اول منابعی هستند که شکل‌دهی چارچوب نظری و چارچوب مفهومی تحقیق برگرفته از آن‌هاست. در این بخش کتاب‌های مدیریت رفتار سازمانی و آثاری که به مدیریت تعارض پرداخته‌اند یاری‌رسان ما بوده‌اند. کتاب‌هایی مانند «مدیریت رفتار سازمانی» اثر پاول هرسی و کنت ایچ بلانچارد، «مدیریت فرهنگی» به‌خامه محمدعلی حاجی ده‌آبادی، «اصول مدیریت» و «مدیریت تعارض و مذاکره» حاصل تلاش علی رضائیان و کتاب استیفن رابینز با عنوان «رفتار سازمانی»، نمونه‌هایی از آثار مورد استفاده هستند.

اما گونه دوم منابعی هستند که در بسترشناسی جامعه مدینه در امر بروز اختلاف و استقراء اقدامات رسول خدا ﷺ از آن‌ها سود جست‌ه‌ایم.

از آن‌جا که تعداد این منابع فراوان است به گونه‌شناسی آن‌ها می‌پردازیم؛

1. قرآن؛ تعداد آیاتی که به بحث ما اشاره دارند کم نیست و لذا غفلت از آن‌ها قابل بخشش نمی‌باشد.
2. منابع تفسیری؛ از این منابع در شأن نزول آیات و شناخت حوادث استفاده کرده‌ایم. در کنار شأن نزول ذکر حوادث نیز در این‌گونه آثار دیده می‌شود.

نگاه تاریخی طبری، از تفسیر او به نام جامع البیان عن تأویل آیات القرآن اثری ساخته است که بسیاری از حوادث عصر رسالت را در خود جای داده است. التبیان اثر شیخ طوسی نمونه دیگری از این‌گونه است.

3. سیره و مغازی؛ در این دسته آثار توجه اصلی به تاریخ زندگانی رسول خدا ﷺ بوده است. لذا اطلاعات گرانقدری را می‌توان از آن‌ها استخراج کرد. «السیرة النبویة» ابن هشام و «مغازی» واقدی، در رأس این دسته کتاب‌ها قرار دارند.

4. تاریخی؛ کتاب‌هایی که در ضمن گزارش‌های تاریخی خود، سیره نبوی و تاریخ پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را نیز مد نظر داشته‌اند، «تاریخ یعقوبی»، «تاریخ الامم والملوک» طبری، «مروج الذهب» مسعودی و «الکامل» ابن اثیر در این گروه جای دارند.
5. انساب؛ کتاب‌هایی که در نسب‌شناسی نگارش یافته‌اند، اما در ذیل نام افراد به تاریخ زندگی آنان نیز توجه نموده‌اند. بلاذری در انساب‌الاشراف به صورت مفصل به سیره رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پرداخته است.
6. طبقات؛ در این‌گونه آثار معرفی افراد مد نظر است و لذا به فعالیت‌ها و اقدامات آنان نیز پرداخته می‌شود. «طبقات» ابن سعد شرح وقایع زندگی رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را مد نظر داشته است.
7. کتب حدیثی - روایی؛ کتاب‌هایی که در متن آن‌ها ضمن بیان احادیث، به صورت گذرا، اشاراتی به حوادث دوران رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نیز دارند و یا بخش مختصری را به آن حضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اختصاص داده‌اند. «الکافی» کلینی و کتاب‌های مسانید اهل سنت در این دسته قرار دارند.

